PÄŤ OTÁZOK K ARCHITEKTÚRE
INAUGURAČNÁ PREDNÁŠKA

Zdeněk Zavřel

MAGNIFICENCE – SPECTABILIS – HONORABILES, vážení členové Vědecké rady STUBA, vážení hosté!

Poctu, kterou mi dnes předáváte, chápu jako něco více než jen osobní uznání – cítím ji zároveň jako projev sympatie mezi našimi dvěma školami. Musím vyjádřit i obdiv těm, kdo mně odvážně na tuto poctu navrhli... Jsem architekt z praxe, na Slovensku jsem nic nepostavil – přičítám tedy tuto poctu především poslednímu období mého působení na Fakultě architektury ČVUT a spolupráci s Vaší Fakultou architektury STU, malým krůčkům v naší společné historii. Dovolte mi, abych využil této příležitosti k ohlédnutí a veřejně poděkoval dvěma svým učitelům, kteří by si podobnou poctu určitě zasloužili a kteří měli tak trochu podíl na tom, že tu dnes mohu stát:

Jaapovi Bakemovi, členu teamu X, který byl jedním z těch, kdož zpochybnili strnulou doktrínu Athénské charty v době po 2. světové válce a tím otevřeli cestu k architektonické pluralitě druhé poloviny 20. století. Díky němu jsem pochopil smysl kontinuity a širší společenský dopad naší disciplíny.

Karlu Hubáčkovi, zakladateli SIAL-u a autorovi televizní věže na Ještědu.

Díky němu jsem pochopil, že skutečná architektura vzniká jen z upřímného vnitřního zaujetí, pochopení vývoje techniky a z principielního postoje v jakékoliv společenské situaci...

Není rozhodně smyslem tohoto proslovu prezentovat svou práci, ale musím se zmínit i o období mé architektonické praxe – 30 letech, které jsem strávil v Nizozemí:

Moje tvořivá energie našla úrodnou půdu v posledních dvou desetiletích 20. století ve velkých městech v této podivuhodné zemi. V zemi, kde díky výjimečné sociálně – politické situaci byly vkládány obrovské prostředky do kontinuelní přestavby měst. Příležitosti, které se mi v tomto prostoru naskytly, napomohly vzniku celé řady výrazných projektů. Díky nim jsem potom mohl (jako imigrant!) realizovat i výjimečné projekty v dalších zemích, v odlišných kulturních a klimatických podmínkách. Dovolte mi, abych se s Vámi podělil o pět obecných otázek, které mně trápí:

1. „DO JAKÉ MÍRY JE PRO DNEŠNÍ SPOLEČNOST ARCHITEKTURA NEZBYTNÁ?"

Domnívám se, že dobrá architektura i kvalitní urbanismus je „kulturní nadstavbou" dobře fungující společnosti – je průmětem vnitřní energie do obývaného prostoru. Jejím smyslem je mimo jiné dávat význam a orientaci veřejnému prostoru. Dodnes vodíme naše hosty v Praze k moderním památkám z doby „první republiky", které nesporně dokládají vnitřní sílu a humanismus tohoto období v Čechách. A pokud vím, není tomu na Slovensku jinak...

Co po sobě zanechají naše „samostatné republiky"? Budou to jenom předimenzovaná obchodní centra a nesourodé soubory zmatené „sídelní kaše"? Ničení krásné krajiny nesmyslným rozšiřováním průmyslových areálů...? Bourání již dlouhodobě devastovaných památek...? To, proč dnes nemůžeme se stejnou hrdostí předvádět výsledky posledních 27 let má zřejmě hlubší příčiny, zmíním ty hlavní:

- Deformovanou roli architektury v předchozím režimu, ztrátu důvěry v architekta
- Jednostranný příklon k primitivně formulované „tržní ekonomice" bez vyvažující legislativy reprezentující veřejný zájem
- Složité legislativní experimenty, které dusí přirozený rozvoj měst
- Chybějící dlouhodobou představu (vizi) politických garnitur
- Pochopitelný, ale nedůsledný postoj fragmentované architektonické komunity...

Nebo přeháním...?

Stačí se podívat na poválečný rozvoj rakouských měst a vidíme, že řada těchto příčin má celosvětový charakter a „patří k této

1 **prof. Ing. arch. Zdeněk Zavřel, Dr.h.c. a prof. Ing. Robert Redhammer, PhD., rektor STU**
Foto: Matej Kováč

době". Ale na dlouhé řadě příkladů ze sousedních zemí můžeme prokázat, že tyto tendence lze obrátit pozitivním směrem. Dlouhodobou soustavnou péčí o architekturu, kultivováním architektonického prostředí, cílenou výchovou publika, politické reprezentace a především mladší generace, počínaje debatou na středních a vysokých školách…

Odpověď na původní otázku tedy je: role architektury a urbanismu ve vyspělé „postindustriální" společnosti je dle mého názoru nezastupitelná, společnost, která je tak hrdá na svůj vysoký standard přece nemůže rezignovat na tuto úžasnou sílu. Architektura je jedinou disciplínou, která je schopna vytvářet obraz společnosti sebe samé…! Virtuální realita TV a mobilní komunikace je prchavá – hmotná realita zůstává a bude skutečným obrazem naší existence…

2. „JAK SOUVISÍ VÝCHOVA ARCHITEKTA S PŘEDCHOZÍ OTÁZKOU?"

Rád bych začal citátem amerického architekta Luise Kahna: „Školy začaly pod stromem u člověka, který netušil, že je učitelem a rozmouval o svých myšlenkách s několika lidmi, kteří netušili, že jsou studenty. Studenti přemítali o tom, co bylo řečeno a jak dobré je být v přítomnosti tohoto člověka. Začali usilovat o to, aby také jejich synové mohli naslouchat takovému člověku. Záhy vystavěli prostory, z nichž se staly první školy." Myslím často na tento citát při našich složitých diskusích o kvalitě vzdělávání… Uvědomuji si, jak se tomuto „praučiteli" vzdalujeme v nekonečných diskuzích o skladbě studijního plánu, kontaktních hodinách, požadavcích na kompetence a podobne.

Výchova mladých architektů se dnes soustředí kolem TECHNICKÝCH UNIVERZIT, které tím dostávají velkou zodpovědnost, přesahující jejich dosavadní zkušenosti. Rozpor, který všechny školy řeší, je hledání správné proporce mezi nezbytnou teorií, praktickým navrhováním a sledováním nových poznatků z výzkumu.

Ti, kteří tvrdí, že architektura je založena na věčných principech popsaných už Vitruviem – UTILITAS x FIRMITAS x VENUSTAS – mají, samozřejmě, pravdu. Ale ne celou – v našem konzervativním oboru existuje vývoj a hlubší poznání v mnoha směrech:

- ve vztahu k městu – radikální změny v teorii i praxi urbanismu
- ve vztahu k definici architektonického prostoru, jenž vedle 3D Euklidovy definice funguje jak v sociálním, tak i psychologickém smyslu autonomním způsobem
- ve vztahu k rozvoji a aplikaci nových technologií
- ve vztahu k užití umělé inteligence v průběhu návrhu i kontroly nad stavebním procesem
- ve vztahu k hlubšímu pochopení udržitelnosti prostředí…

Technické univerzity na nové tendence mohou reagovat rychleji než fragmentovaná architektonická praxe, které chybí prostředky k vlastnímu výzkumu. V prostředí TU vznikají platformy pro další rozvoj, mohou být i místy pro veřejnou debatu.

Společenská relevance naší profese s kvalitou vzdělávání úzce souvisí – skutečnou prestiž ale získáme jen tehdy, když se nezpronevěříme poslání onoho „praučitele".

3. „POMŮŽE VÝZKUM V OBLASTI ARCHITEKTURY POSÍLENÍ AUTORITY OBORU?"

Neexistuje vyčerpávající odpověď na už téměř 100 let diskutovanou otázku: je-li architektura uměním či vědou? Výzkum v oblasti architektury je relativně nový. V českém prostředí jsou práce K. Teigeho, L. Žáka a dalších z předválečného období průkopnickou prací. 40 let

socialistické VÚVA (Výzkumní ústav výstavby a architektury v Brně) bylo hledáním ideologicky omezené odpovědi na špatně položené otázky.

Současný výzkum na Fakultách architektury je dnes omezen na malá, špatně financovaná pracoviště. Přesto v nich bylo v letech po revoluci dosaženo řady vynikajících výsledků. Zkoumání orientované do minulosti je logicky uchopitelnější, jde o evidenci a hodnocení existujících dat. Tím nechci snižovat jejich kvalitu – výsledky našeho VCPD a některých historiků architektury snesou nejpřísnější měřítka. Výzkum zabývající se metodami návrhu, zkoumáním prostoru a budoucností měst je ve srovnání s přírodními vědami na samém počátku: Obtížně definuje jak cíle, tak i metody výzkumu, navíc trpí nepochopením velké části architektonické komunity.

Architektský výzkum zápasí s trojicí všeobecně kolujících mylných předsudků:

1. architektura je natolik svébytná, že se liší od všech ostatních disciplín...
2. architektura postrádá vlastní kredibilitu a měla by se opřít o jiné *věrohodné discipliny (jako je psychologie, sociologie a pod.)*
3. každá stavba je jedinečným dílem a tudíž se de facto rovná výzkumu...

K vyvrácení těchto tří mýtů je třeba společného úsilí praxe a akademické obce k postupnému vyjasnění pojmů tak, aby byla nalezena cesta vedoucí k úspěšné aplikaci teoretického výzkumu. Mohu říci, že FA tuto pomalou a obtížnou cestu seriózně nastoupila a postupně se dopracovává k výsledkům; v *urbanismu, v otázce bydlení, v oblasti udržitelnosti...*

Domnívám se, že dlouhodobá snaha – energie vložená do výzkumu mnoha školiteli a doktorandy – povede k hlubšímu pochopení složitých procesů v našem oboru. Nebuďme netrpěliví, neklaďme nadměrné nároky na začínající výzkumy. Standardy, postupy a kriteria hodnocení v přírodovědeckých oborech mají vice než stoletou tradici. Dejme prostor těm, kdo v naší hraniční disciplíně – „mezi uměním a technikou" dokáží krok za krokem postupovat k hlubšímu poznání.

V případě architektury neexistují bohatí sponzoři či přímí objednatelé. Je tedy v zájmu nás všech, aby hlubší poznání životního prostředí – měst – veřejného prostoru bylo systematicky zkoumáno.

4. „JAK DŮLEŽITÁ JE POZICE ŠKOLY V MEZINÁRODNÍM MĚŘÍTKU...?"

Pozice vysoké školy v mezinárodním prostředí vypadá jako „umělý problém". Sledování světových žebříčků různých druhů univerzit bývá komické... Vždyť většina naší práce se odehrává na domácím poli a je určena domácí potřebě. Neměli bychom však zapomínat, že naši dnešní studenti budou architekty na „globálním trhu". Evropský trh se postupně etabluje, včetně legislativních opatření, t. j. uznávání diplomů v ostatních státech EU, harmonizované podmínky pro profesní registraci a pod.

Evropské školy architektury pracují už téměř 40 let pod hlavičkou EAAE na vytváření mezinárodních „sítí", výměnné programy EU jsou skvělou ukázkou nenápadné, ale dnes již dlouhodobé spolupráce univerzit. Naši absolventi, kteří je absolvovali, již pracují, stejně jako jsem pracoval kdysi já sám, v předních mezinárodních kancelářích. Měli bychom se postarat o to, aby se jejich zkušenosti vrátily do našeho školství – do výuky i do výzkumu. Každá země má svou vlastní stavební kulturu a jejich vzájemná srovnání napomáhají zvyšování kvality. Od těch na špičce žebříčku se lze ledasčemu přiučit!!!

Ukazuje se, že školy ve středoevropském prostoru mají k sobě blíže, díky společné historii. Už dnes organizujeme společné doktorandské workshopy a měli bychom v této práci pokračovat podobne jako to činí kupř. regionální sdružení škol ve Skandinávii.

Odpověď na položenou otázku: není důležité, jsme-li na 145. nebo 178. místě žebříčku, ale je důležité být aktivní součástí tvořícího se mezinárodního systému – tím umožníme našim absolventům najít své místo v globální soutěži.

5. „JE TÉMA UDRŽITELNOSTI JEŠTĚ STÁLE AKTUÁLNÍ?"

Jsme schopni podniknout v našem oboru konkrétní kroky k tomu, abychom zabránili poškození ekologická křehkosti naší planety...? Nejedná se o procesy, které jsou zcela mimo náš dosah...? Úvahy o udržitelnosti jsou úvahami o celkovém smyslu naší činnosti, ať už tvůrčí, anebo pedagogické. Posledních 40 let mluvíme o nezbytnosti udržitelného rozvoje jako společenského fenoménu.

Doposud jsme se soustřeďovali především na snadno uchopitelné, technicky měřitelné aspekty – energetickou bilanci budov, jejich tepelné zisky a ztráty, solární architekturu.

Vznikly hodnotící systémy (LEEDS, BREAM, DNGB ad.), které sledují udržitelnou kvalitu komplexních staveb; ale do jaké míry zaručují doopravdy kvalitní výsledek...?

Inženýr je vždy fascinován rozvojem technologií, kontrolou technických procesů a inteligentní regulací. Vždyť za náš dnešní životní komfort vděčíme z velké části právě enormní a nepředvídatelné práci inženýrů. Nejsem ale přesvědčen, že jenom součet kvantifikovatelných bodů skutečně garantuje udržitelnou hodnotu...

Souběžně s těmito konkrétními kroky probíhá daleko širší – zatím neviditelná změna společenského vědomí o nutnosti vyvážené životní filosofie. Tato výzva probíhá mimo tradiční politické spektrum a je jistě „neuskutečnitelným ideálem".

Vidím ale, že mladá generace tento nesnadný úkol začíná chápat. A tedy i formulovat budoucí cíle a prostředky na jejich dosažení s ohledem na fyzické i mentální hranice.

Ku příkladu přeměnit město z funkčního systému, sestávajícího z definovaných zón, regulovaných dopravních zátěží a garantovaného oslunění (to, čemu začínáme říkat SMART CITY) v příjemné místo určené k životu, sestávajícího z radosti, překvapení a klidu...

Není to jednoduchý úkol, a architektura a urbanismus v něm bude hrát zásadní roli!

Moje odpodědi na nadhozené otázky nejsou jednoznačné, tvoří ale de facto souvislé zadání pro naši další práci...

Tím se vracím k úvodu tohoto projevu, ke spolupráci mezi našimi dvěma školami: společná historie nás přivádí ke společným úvahám o budoucnosti – v rámci většího celku – Evropské unie. Hledání odpovědí na tyto nadhozené otázky platí jak pro českou, tak i pro slovenskou školu architektury!